

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi'nden Bir Numûne

*Recep ARPA**

Öz: Tefsîr-i Hüseyinî, daha yaygın adıyla Mevâhib-i Aliyye Hüseyin Vâiz-i Kâşifi tarafından Farsça kaleme alınmış muhtasar bir tefsirdir. Mevâhib-i Aliyye, Osmanlı ulemasının dikkatini çok erken bir dönemde çekmiş, muhtelif şahıslar tarafından Osmanlı Türkçesi'ne tercümeleri yapılmıştır. Bu tercümelerden biri ve en sonuncusu da Tâhirü'l-Mevlevî'nin Fâtiha ve Bakara sûresinin sonuna kadar olan kısmını ihtiva eden ve kayıp olduğu düşünülen Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi'dir. Bu makalede Tâhirü'l-Mevlevî gibi Fars edebiyâtı konusunda uzman bir kalemin ürünü olan bu tercümenin genel üslûbunu yansıttığını düşündüğümüz bir numûnesine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsîr-i Hüseyinî, Mevâhib-i Aliyye, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi, Tâhirü'l-Mevlevî, Osmanlıca.

An example of translation from Tahir al-Mawlawi's Tafsir-e Husayni

Abstract: Tafsir-e Husayni (Mawahib I Aliyyah) is a Persian concise commentary written by Hussain Waiz al-Kashifi. The summary Tafser of Kashifi was translated varieties languages which one of them is Ottoman Turkish. Ottoman scholars interested it in the very early stages. It was translated from Persian language into Ottoman Turkish by different persons. Last one of the translations is Translation of Tafsir-e Husayni which contains Sûrat al-Fâti ah and Bakara. In this article will be introduced Tahir al-Mawlawi's Translation of Tafsir-e Husayni.

Keywords: Tafsir-e Husayni, Mawahib I Aliyyah, Hussain Waiz al-Kashifi, Tahir al-Mawlawi, Ot-toman Turkish.

İktibas / Citation: Recep Arpa, "Tâhirü'l-Mevlevî'nin Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi'nden Bir Numûne", Usûl, 21 (2014/1), 129 -146.

Giriş

Tefsîr-i Hüseyinî, daha yaygın adıyla *Mevâhib-i Aliyye (el-Mevahibü'l-'Aliyye fî tefsîri'l-kelâmi'r-Rabbâniyye)*, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi tarafından 897-899 (1492-1494) yılları arasında Farsça yazılmış muhtasar bir tefsirdir. Kâşifi

* Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi.

h. 890 (1485) yılında dört cilt olarak planladığı *Cevâhirü't-tefsîr li tuhfeti'l-emîr*¹ adlı tefsirinin I. cildini tamamlayıp Ali Şîr Nevâî'ye takdim ettikten ve iltifâtına mazhar olduktan sonra geri kalanını yazmaktan vazgeçmiş, bunun üzerine âyetleri sahîh rivâyetlerle tefsir ettiği, bazı sufilerin sözlerine yer verdiği, manaya tesir edecek bazı kıraat farklılıklarına da değindiği veciz ve muhtasar bir tefsir olan *Mevâhib-i Aliyye*'yi te'lif etmiştir.²

Kâşifi'nin bu kısa ve özlü tefsiri geniş bir coğrafya içerisinde yazıldığı dilde çok okunmakla kalmamış çeşitli dillere de çevrilmiştir. Bu diller arasında Osmanlı Türkçesi, Kazan/Tatar Türkçesi, Urduca ve Peştuca da bulunmaktadır.³ *Mevâhib-i Aliyye*, Osmanlı ulemasının da dikkatini çok erken bir dönem-

¹ Tâhirü'l-Mevlevî'nin "En mükellef eser-i ârifânesi dört cildten ibâret olan *Cevâhirü't-tefsîr* dir ki meşhur Ali Şîr Nevâî nâmına tahrîr etmiştir. Bu tefsîr-i şerif Hindistan'da tab' olunmuş ise de İstanbul'umuzda nüshası nâdir bulunur. Nur-ı Osmâniye Kütüphanesi'nde bir cildi mevcut olup yalnız sûre-i kerîme-i Bakara'yı ihtivâ eder. Ve mütâlaası erbâbına tavsiye olunur. *Kamûsu'l-a'lâm* sahibi ancak bu cildi görmüş olmalı ki Hüseyin Vâiz bendinde "...sûre-i Bakara'yı *Cevâhirü't-tefsîr* unvânıyla tefsir etmiş..." tarzında nâkis malumat veriyor." şeklindeki ifâdelerinden eserin dört cild olarak tamamlandığına kani olduğunu anlıyoruz. (Tâhirü'l-Mevlevî, "Mevlânâ Hüseyin Vâiz ve Tefsîr-i Hüseyinî", *Beyânü'l-Hak*, sy. 41, 21 Şaban 1327/24 Ağustos 1325, s. 916.) Ömer Nasuhi Bilmen, Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerini muhtevi olduğunu söylerken (*Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 622) Karaismailoğlu ise Kur'an'ın başından Nisa sûresinin 84. âyetine kadar olduğunu ifâde eder. (Karaismailoğlu, Adnan, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifi", *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 17-18).

² Cenâb-ı müfessir bu eserin dibâcesinde "Dört ciltten ibâret olan *Cevâhirü't-tefsîr*'in cild-i evveli hitâm-pezîr ve manzûr-ı iltifât-ı Emîr-i Kebîr (Ali Şîr Nevâî) olduktan sonra mütebâkîsinin tahriri teahhur etmişti. 897 Muharrem'inin gurre-sinde zâyî-i bedîyyeden ârî olarak kelimât-ı Kur'an'ıyyeyi sûret-i muhtasarada tercüme idüp huzur-ı Emîr'e arz eylemek vârid-i hâtır oldu. Binâen aleyh âyât-ı kerîmenin meâni-i münîfesini esahh-ı rivâyât üzerine tefsir ve bi'l-münâsebe ba'zı akvâl-i sûfiyye ile tezyîl iderek şu ucâletül-vakti yazdım. Câizü't-tilâve olan kırâat-lardan İmâm-ı Âsım kırâatını ihtiyâr ettim. Meamâfih Hafs'ın Âsım'a muhâlif ve tebeddül-i ma'nâyı mûcib olan bazı kırâatını da gösterdim." (Tâhirü'l-Mevlevî, *a.g.m.*, s. 916.)

³ Karaismailoğlu, Adnan, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifi", *DİA*, XIX, 17-18.

de çekmiş, muhtelif şahıslar tarafından Osmanlı Türkçesi'ne tercümeleri yapılmıştır.⁴ Bu tercümelerin en sonuncusu da Tâhirü'l-Mevlevî'nin Bakara sûresi'nin sonuna kadar olan *Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi*'dir.

Mevâhib-i Aliyye yazıldıktan yarım asır sonra 952 (1546) Selanikli Ali b. Veli⁵ tarafından *Tercemetü Tefsiri'l-Mevahibi'l-Aliyye (Tercüme-i Tefsir-i Hüseyin el-Kâşifi)* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir.⁶ Birışık'a göre bu tercüme Kâşifi'nin tefsirinin muhtemelen ilk Türkçe çevirisidir.⁷

Bu çeviriyi meşhur İdris-i Bitlisi'nin (ö. 926/1520)⁸ oğlu olan Ebül-Fazl Mehmed Efendi'nin (ö. 982/1574)⁹ tercümesi takip etmiştir. Kâtip Çelebi'nin

⁴ Bu tercümelerle ilgili bk. Birışık, Abdülhamit, Osmanlıca Tefsir Tercümeleri ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin *Mevâhib-i Aliyye'si*, *İslâmî Araştırmalar*, XVII/1, Ankara 2004, s. 61-64.

⁵ Muhâsibin-i Osmâniyye'den Veli Efendi Zâde Ali, aslen Selanikli'dir. Mekke'de iken *Tuhfetü'l-a'dâd fi'l-hisâb* adıyla Türkçe bir eser yazmış, 999 (1590) yılında Mekke'de vefat etmiştir. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333-1342, III. 284.

⁶ Bursalı, iki ciltten müteşekkil ve Kâşifi'nin metnine ilâve olarak nüzul sebepleri ve kıraat farklılıklarının da ilave edildiği bu tercümenin bir nüshasını İnegöl'deki İshak Paşa Kütüphanesi'nde incelediğini ifade etmektedir. (Bkz. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I. 336, III, 284; Abay "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası", *Divan İlmî Araştırmalar*, sy. 6, İstanbul 1999, s. 298. Eserin diğer bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Hacı Mahmud Efendi, nr. 255, 73 vr.).

⁷ Birışık, *a.g.m.*, s. 63.

⁸ Hayatı için bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, III, 6-8; Özcan, Abdülkadir, "İdris-i Bitlisi", *DİA*, İstanbul 1999, XXI, 485-488; Bayraktar, Mehmet, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi*, İstanbul 2006, s. 11-55.

⁹ Mehmed Efendi, Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin *Mevâhib-i Aliyye'si* ile birlikte *Ahlâk-ı Muhsinî'sini* (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2828, Fatih, nr. 3468) de tercüme etmiştir. II. Selim zamanındaki baş defterdarlık görevi sebebiyle Defterî Mehmed Efendi diye de anılır. İlk tahsilini babasından aldıktan sonra devrinin önde gelen alimlerinden dersler okudu. Bursa'daki Sultâniye Medresesi'ndeki kısa süreli görevinden sonra çeşitli yerlerde kadılıklarda bulundu. Bir müddet Osmanlı Devleti'nin Baş Defterdarlığı'nı yürüttükten sonra emekliye ayrıldı ve kendisini ilmi faaliyetlere verdi. Hacca giderken Şam yakınlarında vefat etti. (Süreyyâ, Mehmet, *Sicilli Osmânî*, İstanbul 1308-1315, I, 171-172; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*,

de işaret ettiği¹⁰ ve kayıtlarda *el-Mevahibü'l-Aliyye Tercümesi* ve *Tercüme-i Tefsir-i Mevâhib-i Aliyye* olarak geçen tefsir tercümesinin yazma nüshaları mevcuttur (mesela bk. İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., Türkçe Yazmalar, nr. 1195; Çorum İl Halk Ktp., nr 69, 70).

Bunları aradan daha bir asır geçmeden Şeyh Ömer Adülî¹¹ çevirisi izlemiştir. Bu tercümeden yaklaşık yarım asır sonra Gurabzâde Ahmed en-Nâsîh (ö. 1099/1688)¹², Hüseyin Vâiz-i Kâşîfî'nin ve Kâdî Beyzâvî'nin tefsirlerinden yararlanarak hazırladığı *Zübedü (Zübedetü) Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* adlı çalışmasını 1096 (1685) tarihinde bir sene zarfında tamamlamıştır. Çeşitli kütüphanelerde yazmaları bulunan¹³ tefsir iki cilt olarak basılmıştır (Rıza Efendi Matbaası, İstanbul 1292/1875-1294/1877). *Zübedü Âsâri'l-Mevâhib ve'l-Envâr* ismi daha çok *Envâru't-tenzil* ile *Mevâhib-i Aliyye*'den istifade etmesi sebebiyle verilmiştir.

III, 8-9; Özcan, Abdülkadir, "Ebülfazl Mehmed Efendi", *DİA*, İstanbul 1994, X, 356-357).

¹⁰ Katip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, I, 446.

¹¹ Kayıtlara göre bu tercümenin h.1046 yılında yazılmış bir nüshası *el-Mevahibü'l-Aliyye Tercümesi* adıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Pertev Paşa, nr. 22, I-II 341 vr. ve 314 vr.) bulunmaktadır. Kütüphane kayıtlarında mütercimnin adı Osman Udülî olarak geçmektedir. Şeyh Ömer Adülî Niğde'de yetişen ulema ve meşayih tendir. Bursalı Mehmed Tâhir, Niğdeli Kuddusi Ahmed Efendi Hazretleri'nden (ö.1848) bahsederken, Şeyh Ömer Efendi'den de bahsetmiş, 1044 (1635) yılında Hüseyin Vâiz'in *Mevâhib-i Ledünniye* adındaki meşhur tefsirini tercüme ettiğini ve bu tercümenin bir nüshasının Üsküdar'daki Selimiye Kütüphanesi'nde bulunduğunu ifâde etmiştir. Bursalı'nın tefsirin adını *Mevâhib-i Aliyye* yerine *Mevâhib-i Ledünniye* olarak kaydetmesi bir dalgınlık eseri olsa gerektir. Zira *Osmanlı Müellifleri*'nin muhtelif yerlerinde bu tefsirin adı doğru kaydedilmiştir (Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 151).

¹² Gurabzâde, Ahmed Salih en-Nâsîh b. Abdullah el-Bağdâdî (ö. 1099/1688) ulemâ-i kiramdan bir zat olup, İbrahim Paşa'nın Bağdat valiliği sırasında Abdülkadir Geylânî Câmîi vaizi ve nâsîhi idi. 1099/1688'de vefat etti. Hayatı hakkında bk. Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 239-40; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 702.

¹³ Mesela bk. İstanbul Üniversitesi Merkez Ktp., nr. 2290, 2291, 2104, 7293; Ayrıca Müellif nüshası için bk. Nuruosmaniye Ktp., nr. 313.

Şüphesiz *Mevâhib-i Aliyye* tercümeleri içinde en meşhuru ve en yaygın olarak okunanı ise İsmail Ferruh Efendi'nin¹⁴ çevirisi olan *Mevâkib Tefsîri*'dir. İsmail Ferruh Efendi tercümenin önsözünde gençliğinden itibaren Arapça, Farsça ve Türkçe tefsîrlerle meşgul olduğunu, bunların büyük çoğunlunun özellikle de Türkçe tefsîrlerin kelime kelime tefsir ve ta'bir edildiğini, dolayısıyla bu tefsîrlerin okunup anlaşılmasının halka oldukça zor geldiğini ifade eder. Gerek Arapça ve Farsça bilmeyen kimselerin Kur'ân'ı rahat bir şekilde anlamalarına yardımcı olmak gerekse Mushaf-ı Şerif gibi rahatlıkla bir tefsiri hatmetmeyi kolaylaştırmak gayesiyle âyetleri bölmeden bir bütün olarak tercüme edilen muhtasar bir tefsîr tercümesi kaleme almak istediğini ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin tefsirini bu iş için uygun gördüğünü bildirmektedir. İsmail Ferruh Efendi, tercümesi için *Mevâhib-i Aliyye*'yi esas almakla birlikte yine Kâşifi'nin *Cevâhirü't-tefsîr*'inden de büyük oranda nakillerde bulunmuş, ihtiyaç duydukça *Tibyân Tefsiri*, *Envâru't-tenzîl*, *el-Keşşaf* ve *Lübâbü't-te'vîl* adlı tefsirlerinden de yararlanmıştı. Bu tefsirlerde bulunan ve halkın yararlanacağını ve hoşlanacağını düşündüğü esbâb-ı nüzûl rivâyetlerini ve anlamlı hikâye ve öğütleri tercümesine eklemiş ve meal-tefsir tarzında muhtasar bir tefsir tercümesi meydana getirmiştir.¹⁵

¹⁴ Hâcegân-ı Dîvân-ı Muallâ erkânından İsmail Ferruh Efendi aslen Kırmılıdır. Doğumu ve tahsil hayatıyla ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Beşiktaş'taki gayri resmi Encümen-i dâniş üyelerinden idi. Bazı memuriyetlerden sonra Zahir Anbarları Eminliği yapmış ve ardından R. âhir 1211 (Ekim 1796) tarihinde Londra'ya sefir olarak atanmıştır. 1240'tan sonra bir süre de Şikk-ı Sâlis Defterdarlığı yapan İsmâil Ferruh Efendi yaşlı olmasına rağmen dini konularda hassas olmaması gerekçe gösterilerek 1242 yılında Bursa'ya sürülmüştür. Bilahare hazırlamakta olduğu tefsir tercümesini tamamlayabilmesi için Kadıköy'de mecburi ikametene izin verilmiştir. 1256'da (1840-1) vefat eden İsmâil Ferruh Efendi Ortaköy'deki Yahya Efendi Dergâhı'nın yanındaki mezarlığa defnedilmiştir. Fâzıl, şair ve mütefekkir bir kimse olduğu söylenen İsmail Ferruh Efendi'nin Mesnevî'nin yedinci cildinin manzum tercümesi ile *Mevâhib-i Aliyye* tercümesinden başka eseri bilinmemektedir. (Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 394-395; a.mlf., *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırm Müellifleri* İstanbul 1335, s. 14-15; Süreyyâ, *Sicill-i Osmani*, IV, 14; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 740).

¹⁵ bk., İsmâil Ferruh Efendi *Tefsîr-i Mevâkib*, Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniye Matbaası, İstanbul 1320 (*Tefsîr-i Tibyan* ile birlikte), mütercimmin mukaddimesi, s. 3.

Osmanlı'nın son yıllarında yapılan bu tercüme dili, üslubu, muhtevası sebebiyle büyük ilgi toplamış ve farklı yayınevleri tarafından defalarca basılmıştır.¹⁶ İsmâil Ferruh Efendi'nin tercümesi Cumhuriyet döneminde Süleyman Fâhir tarafından sadeleştirilmiş ve Latin harfleriyle *Mevâkib Tefsiri Kur'an-ı Kerim ve Meali* adıyla basılmıştır (I-II, İstanbul 1959). Sadeleştirmede bazı tasarruflarda bulunulmuş ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır. Son olarak 2012 yılında Tahşiye yayınları tarafından latin harflerine çevirilerek *Mevâkib Tefsiri* ismiyle üç cilt olarak yayımlanmıştır (I-III, İstanbul 2012).

Onlarca başka tefsir varken Kâşifi'nin tefsirinin bu kadar çevirisinin yapılması oldukça dikkat çekicidir. Birışık'a göre bunda mütercimlerin ve ilim adamlarının Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin şahsiyetine duydukları güven ve eserlerinin muhtevasındaki tasavvufî ve ahlâkî eğilimler önemli rol oynamaktadır. Zira *Mevâhib-i Aliyye*'nin XIX. asrın ilk yarısında tekrar Osmanlıca'ya aktarılması ve defalarca basılması Osmanlı toplumunun yapısının aradan geçen yıllara rağmen fazla değişmediğin göstermektedir *Mevâhib-i Aliyye*'nin çevirilerinin fazlalığı halkın Kur'an bilgisi ihtiyacını karşılama gibi bir amaca da hizmet etmiştir. Bunun en açık delili ilgili tefsirin aynıyla Türkçe'ye aktarılmayıp bazı tasarrufların yapılmasıdır. Mütercimler *Mevâhib-i Aliyye*'nin metnini almışlar, bazı eklemeler ve çıkarmalar yaparak toplumun ihtiyacına göre yeni bir metin hazırlamışlar ve bunu Türkçe olarak ortaya sunmuşlardır.¹⁷

¹⁶ Baskıları: İstanbul 1246, 1281/1864, 1282/1865, 1286/1869; İstanbul 1311; İstanbul 1317; İstanbul 1317, 1318; İstanbul 1318; İstanbul 1320, 1321, 1324 (*Tefsîr-i Tibyân* ile birlikte); İstanbul 1320, 1323; nşr. Mehmed Mehdî, İstanbul I-IV, 1323-4 (*Tefsîr-i Tibyân* ile birlikte); İstanbul 1905; Mısır 1956 (Mushaf kenarında). Baskıları için ayrıca bk. A. Bayram-M. Sadi Çöğenli, *Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1978, III, 1128; Hamidullah, Muhammed, *Kur'an'ı Kerim Tarihi* (trc. Salih Tuğ), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2000 (2. bs.), s. 197.

¹⁷ Birışık, *a.g.m.*, s. 67.

I. Tâhirü'l-Mevlevî'nin Hayatı ve Eserleri

Tâhirü'l-Mevlevî 5 Ramazan 1294 (13 Eylül 1877) târihinde İstanbul'un Taşkasap semtinde (Fındıkzâde) doğdu.¹⁸ Asıl ismi Mehmed Tâhir'dir. Soyadı kanundan sonra "Olgun" soyadını aldı. Annesi Kafkasyalı Emine Emsal Hanım, babası hademe-i hâssa başçavuşlarından Hacı Mustafa Saffet Bey'dir. Hekimbaşı Ömer Efendi Mekteb-i ibtidâisinde, bilâhare Gülhâne Askerî Rüştiyesinde ve daha sonra Menşe-i Küttâb-ı Askerî de okumuş, Bâb-ı Seraskerî'de mülâzım olarak göreve başladı. Bu arada Fâtih Camii başı-mamı Filibeli Mehmed Râsim efendi ile Mesnevîhan Es'ad Dede'nin derslerine devâm ederek mesnevîhanlık icâzetnâmesi aldı. Büyük dedesi Hattat Tâhir Efendi'nin ve aileden bazılarının Mevlevî olması ve Hazret-i Mevlânâ'ya ve Mevlevîliğe karşı bir câzibe duyması dolayısıyla Mevlevîliğe intisâb etmiştir. 1310/1312'de hocası Es'ad Dede'nin refâkatiyle yaptığı hac yolculuğu sırasında Kâhire, Medîne ve Mekke'de ilim ve tasavvuf ehlinin sohbetlerine katıldı. Hac dönüşünde memurluktan istifâ etti ve 1001 günlük çileye girdi. Ardından Mevlevîlikle ilgili eserleri gün ışığına çıkarmak gayesiyle Tâhir Dede Kütüphânesi'ni kurup kitap yayımına başladı.

Meşrutiyetin ilanından sonra *Rehber-i Vatan* gazetesinin kurucuları arasında yer aldı. *Nekregû* dergisinde "Tâhir Safvet" imzasıyla mizahî yazılar yazdı. *Rehber-i Vatan*'ın kapanmasından sonra çıkan *Nekregû* ile *Pişekâr*'da yazmaya devam etti. Bir ara İttihat ve Terakki'ye girmişse de daha sonra istifa eden Tâhirü'l-Mevlevî *Beyânü'l-Hak*, *Sırât-ı Müstakim* ve *Sebîlü'r-reşâd*'da sürekli yazdı. 14 Aralık 1909'da Dârü's-Şafakati'l-İslâmiyye'nin edebiyat ve kompozisyon öğretmenliğine tayin edildi. Burada 35 yıl öğretmenlik yaptı. 1920'li yıllarda *Mahfil Dergisi*'ni çıkardı. 20 Ağustos 1923-7 Aralık 1925 tarihleri arasında Fatih Camii'nde Mesnevî dersleri verdi. 1924'te İmam Hatip Mektebine öğretmen oldu. Son memuriyeti, Milli Eğitim Bakanlığı Kütüphaneler Müdürlüğü Tasnif-i Kütüb Komisyonu azalığı idi. Ömrünün son yılları yazma dîvanlar kataloğu ve *İslâm Yolu* dergisinde yazdığı yazılarla geçti. 20 Haziran 1951'de vefât etti ve Merkez Efendi Kabristanlığı'nda toprağa verildi.

¹⁸ Hayatı ve eserleri hakkında bk. İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, MEB Yayınları, İstanbul 1970, s. 1857-1862; Şentürk, Atilla, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları, İstanbul 1991, s. 110; Kahraman, Alim, "Tâhirülmevlevî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 409.

Şair, yazar, Mevlevî Dedesi, mutasavvıf, gazeteci, müderris, mesnevî-hân ve edebiyat tarihçisi gibi çok yönlü kişiliği ile tanınan Tâhirü'l-Mevlevî, çalışmalarını İslâm tarihi, edebiyat tarihi ve Mevlevilik üzerinde yoğunlaştırmış, *Mir'at-ı Hz. Mevlânâ* (İstanbul 1315), *Divânçe-i Tâhir* (İstanbul 1318), *Tarih-i İslâm Sahâifinden* (İstanbul 1326), *Şeyh Sadi'nin Bir Sergüzeşti* (İstanbul 1327), *Cengiz ve Hulâgû Mezâlîmi* (İstanbul 1332), *Hz. Peygamber ve Zamanı* (İstanbul 1339), *Fuzûlî'ye Dâir* (İstanbul 1936), *Edebiyat Lugati* (İstanbul 1936), *Bâki'ye Dair* (1938), *Müslümanlıkta İbadet Tarihi* (1946-47) gibi eserler vermiştir. Bu eserlerden başka *Mahfil Mecmûası* (1-68), *Beyânülhak*, *Sırât-ı Müstakîm* gibi mecmûalarda da dînî, târihî, edebi birçok makâle yazmıştır.

Müellifin *Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi*'nden başka tefsire dair müstakil bir eseri yoktur. Bu da bir te'lif değil bir tercümedir. Bunun dışında *Mahfil Dergisi*'ndeki bazı makalelerinde ise ele aldığı konularla ilgili olarak bazı ayetlerin meâl ve tefsirini yapmıştır. Meselâ “Şa'bânu'l-Muazzâm”, (*Mahfil*, sy. 10, s. 167-173) makâlesinde üç aylar olarak isimlendirilen kutsal ayların ikincisi olan Şa'bânu'l-Muazzâm'ın girdiğini haber vererek bu ayın on beşinci gecesinin Berat gecesini olduğunu, bu gecenin fazileti ve bereketi hakkında Duhân sûresi 4. âyetteki (fihâ) zamirinin mercii ile ilgili olarak *Tefsîr-i Hüseyinî*'den Farsça metniyle birlikte ilgili bölümlerin tercümesini yapmıştır. Yine aynı dergide “Kur'ân-ı Kerîm'in İ'câzı”, (*Mahfil*, sy.49, s. 2) adlı makalesinde Kur'ân-ı Kerîm'in mucizevî yönünden bahsederken, Bakara sûresi 79. âyete şu şekilde meal verir: “Allâhu ve Rasûlühü a'lem meâli, “Elleriyle kitap yazıp da onunla az bir ücret almak için [Bu Allah tarafındandır.] diyenlerin vay haline! Vay, elleriyle yazdıklarından dolayı onlara! Vay, kazandıklarından dolayı da onlara!” Yine “Kur'ân'ın Cevâbı”adlı makalesinde de (*Mahfil*, sy.54, s.94-96) Kâfirûn sûresini “Allah ve Rasûlühü a'lem meâli: “Habibim! Müşriklere de ki: Ey Kâfirler! Ben sizin taptıklarınıza tapmam, siz de benim mabuduma ibadette bulunmazsınız. İstikbalde de ben, sizin putlarınıza tapmam, siz de benim İlâh-ı yegâneme ibadet etmezsiniz. O halde sizin dininiz size, benim dinim bana.” şeklinde tercüme etmiştir. “Kur'ân-ı Kerîm'in İlk Nâzil Olan Âyetleri” (*Mahfil*, sy.5, s. 74-75) adlı makalesinde Alak sûresinin ilk beş âyeti şu şekilde tercüme edilmiştir: “Allah ve Rasûlühü a'lem meâli: “Hâlık-ı kâinât olan ve insanları pıhtılaşmış kandan yaratan Rabbinin ism-i mukaddesiyle okumaya başla. Oku ki Rabb-i akdesin erbâb-ı keremin ekremidir. Kalemî vâsıta-i ta'lîm kılmış, insanlara bilmediklerini öğretmiştir.”

II. Tefsîr-i Hüseyî Tercümesi

Tefsîr-i Hüseyî Tercümesi Kâşifi'nin *Mevâhib-i Aliyye* adlı Farsça tefsirinin Bakara sûresinin sonuna kadar olan kısmının Türkçe'ye (Osmanlıca) tercümesidir. Maalesef eserin Fâtiha ve Bakara sûresi 7. âyetten sonraki bölümleri kayıptır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin vefâtından sonra mîrasçılara intikal eden yazma eserlerini de araştırmış olan Şentürk, "Tâhirü'l-Mevlevî'nin eseri (*Tefsîr-i Hüseyî Tercümesi*) hangi yıllarda tercüme ettiğine ve eserin bugün ne vaziyette olduğuna dâir bir ipucuna rastlayamadık"¹⁹ derken, Güngör de "... bu yarım tercümenin akıbeti hakkında herhangi bir bilgi sahibi değiliz"²⁰ diyerek bu eserin mefkûd olduğu hükmüne varmışlardır. İslâm Ansiklopedisi "Tâhirü'l-Mevlevî" maddesinde ise eserin sadece ismi verilmekle yetinilmiştir.²¹ Osmanlıca süreli yayınlardaki tefsir makalelerini araştırırken Tâhirü'l-Mevlevî'nin *Tefsîr-i Hüseyî Tercümesi*'nin bir bölümünün *Mihverü'l Ulûm*²² dergisinin 5.²³ ve 7.²⁴ sayılarında yayımlandığını tespit ettik. Tâhirü'l-Mevlevî gibi Fars edebiyâtı konusunda uzman bir kalemin ürünü olan bu tercümenin

¹⁹ Şentürk, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, s. 110.

²⁰ Güngör, Zülfikar, Beyânü'l-Hak'dan: Mevlânâ Hüseyin Vâiz ve Tefsîr-i Hüseyî, Tasavvuf, yıl 3, sy. 9, Temmuz-Aralık 2002, Ankara, s. 366.

²¹ Kahraman, "Tâhirülmevlevî", *DİA*, XXXIX, 409.

²² *Mihverü'l ulûm*, 15 günde bir yayımlanan dinî, ilmî, edebî, İslâmî mecmuadır. İlk sayısı 9 Kânun-ı evvel 1327, son sayısı ise 7 Haziran 1328/5 Recep 1330 tarihinde yayımlanan 8 sayılı bir dergidir. İmtiyâz sahibi ve başyazarı Yemen Nâibi merhum Asım Efendinin oğlu Asım Efendizâde Şeyh Abdurrahman Sâmi (1876-1934), mesul müdürü ise kardeşi ve aynı zamanda Rübâb dergisinin de sahibi olan Asım Efendizade Cemal Nadir'dir. Şeyh Abdurrahman Sâmi, 1876 yılında Manisa'da doğmuş, oradaki ilk tahsilinden sonra İstanbul'da Fatih Medresesinde okumuş, Çanakkale'ye gidip Uşşakiye tarikatına girmiş İstanbul Kasımpaşa'da Yahya Kehüdâ Dergâhi şeyhi olmuş, 1934 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Bazıları Arapça 26 eserinden 10 tanesi basılmıştır (İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1634-1635); Derin, Süleyman, Abdurrahman Sâmi'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsîr-i Fatiha-i Şerife Risalesi (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 20-32.

²³ "Kısm-ı Mahsûs - Tefsîr-i Hüseyî'den Sûre-i Fâtiha Tercümesi", 14 Şubat 1327/ 9 Rebiülevvel 1330 sy. 5, s. 79.

²⁴ "Kısm-ı Mahsûs - Tercüme-i Tefsîr -i Hüseyî'den Sûretü'l-Bakara", 27 Rebiülahir 1330/2 Nisan 1328, sy. 7, s. 111-112.

genel üslûbunu yansıttığını umduğumuz kısa bir numûnesinin elimizde olması tek teselli kaynağıdır. Tercüme-yi yayımlayan derginin yazarları dışında dışarıdan gönderilen dinî yazıları yayımlamama kararına ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin de derginin yazı kadrosunda olmamasına rağmen 5. ve 7. sayılarda bu tercüme için husûsî bir bölüm (Kısm-ı Mahsûs) açılarak 5. sayıda Fâtiha sûresi, 7. sayıda ise Bakara sûresi 7. âyetin sonuna kadar yayımlanmıştır. Mezkûr dergi ise tercümenin son olarak yayımlandığı 7. sayıdan sonra bir sayı daha çıkmış ve bilinmeyen sebeplerle yayın hayatına son vermiştir. Dergi yayın hayatına son verince tefsirin geri kalan kısımları da yayımlanamamıştır. Bu sebeple tercümenin geri kalan kısmının akıbeti hakkında şu an için bilgi sahibi değiliz.

Tâhirü'l-Mevlevî, *Beyânü'l-Hak* dergisinde yazmış olduğu kısa bir makâlede Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'yi tanıtmış ve *Cevâhirü't-tefsîr* ve *Mevâhib-i Aliyye* ile ilgili şu bilgileri vermiştir. "... bundan (*Cevâhirü't-tefsîr*) mâadâ muhtasar bir tefsîr-i mu'teber daha yazmıştır ki bu da Ali Şîr Nevâî nâmına ithâf edildiğinden ismi *Mevâhib-i âliyye* olup 897 senesinde tahrîr olunmuştur. Bu tefsîr-i şerif vecîz olmakla beraber meânî-i cûyân-ı Kur'ân'ın talebine kâfil ve tefâsîr-i muhtasara meyânında hakîkaten bî-muâdil olduğundan beyne'l-ulemâ merğûbiyet-i fevkalâde iktisâb etmiştir."²⁵

Mevlevî makâlesinde, İsmâil Ferruh Efendi ve tercümesinden de bahsetmiş, ancak tercüme ile ilgili memnuniyetsizliğini şu sözlerle ortaya koymuştur.²⁶ "Asr-ı Mahmud-ı Sâni ricâlinden ve Hâceğân-ı Dîvân-ı Hümâyûn'dan İsmail Ferruh Efendi tarafından 1246 tarihinde *Tefsîr-i Mevâkib* nâmıyla lisânımıza tercüme edilerek mükerreren tab' ve temsîl kılınmıştır. Lâkin Hazreti Müfessir (Kâşifî), âyât-ı Kur'ân'ıyeyi kelime-be-kelime tavzîh ve bazı nükâtı latife ile tevşîh eylemişken, mütercim-i merhûm şu usûle 'ademi riâyetle meâl-i âyâtı hülâsaten tercüme edivermiş ve o nükâtı ne hikmete mebnî ise ter geçmiştir. Bundan dolayı tefsîr-i şerif-i mezkûrun meslek-i müfessire muvâfık olmak üzere tarafı âcizânemden müstâinen bi'llâh yeniden tercümesine ibtidâr edil-

²⁵ Tâhirü'l-Mevlevî, "Mevlânâ Hüseyin Vâiz ve Tefsîr-i Hüseyinî", *Beyânü'l-Hak*, sy. 41, 21 Şaban 1327/24 Ağustos 1325, s. 915-917. Makale Zülfikar Güngör tarafından giriş ve dipnot ilaveleriyle birlikte latin harfleriyle yayınlanmıştır (bk. *Tasavvuf*, yıl 3, sy. 9, Temmuz-Aralık 2002, Ankara, s. 363-369).

²⁶ Tâhirü'l-Mevlevî, *a.g.m.*, s. 915.

miş ve hulûl-i mi'adında nüsha nüsha neşri mukarrar bulunmuştur.”²⁷ Buna istinaden *Mevâhib-i Aliyye*'yi kendisi de tercüme etmeye başlamış ise de tamamlamaya muvaffak olamamıştır. Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu tercümeyi yarım bıraktığını onun *İslam Yolu*'ndaki bir okuyucu sorusuna verdiği şu cevaptan anlıyoruz: “Bendeniz vaktiyle *Mevâkib*'i Türkçe'ye nakletmeğe özenmiş ve sûre-i Bakara'nın sonuna kadar yazmıştım. Sonra bir takım mânialar zuhûriyle tercemeye devam edemedim.”²⁸

Tâhirü'l-Mevlevî'nin de belirttiği üzere *Mevâhib-i Aliyye* kelime kelime tefsir edilmiş iken, *Mevâkib*'de ise âyetler bir bütün olarak tefsiri tercüme şeklinde bazı eksiltmeler ve ilâvelerle birlikte çevrilmiştir. Tâhirü'l-Mevlevî'nin tercümesi ise *Mevâhib-i Aliyye'nin* kelime kelime birebir tercümesidir. Mütercimim belirttiğine göre tercümede *Mevâhib-i Aliyye'nin* Hindistan baskısı esas alınmıştır.²⁹ Mütercimim İsmail Ferruh'un tercümesini beğenmeyip yeni bir tercüme yapmasına istinâden biz de bir mukâyese yapılabilmesi amacıyla Tâhirü'l-Mevlevî'nin tercümesinin akabinde *Mevâkib*'in ilgili âyetlerinin tercümelerini de vermeyi uygun gördük.

Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi Metni:

“Kısm-ı Mahsûs - Tefsîr-i Hüseyinî'den Sûre-i Fâtîha Tercümesi”³⁰

1. (**Bismillâh**) *Sezâ-vâr ibâdet olan Rab müteâl Hazretleri'nin ism-i şerifiyle ibtidâ ederim. O Allah ki (er-Rahmân) mahlûkâta vücûd ve hayat nimetlerini ihsân eden (er-Rahîm) ve bâkî oldukça onları âfât-ı kevnîyyeden muhafaza buyuran mün'im-i mihribândır.*

(Halka vücud ve hayat bahş edici ve bekâ ihsan edici ve havfden muhafaza edici Cenab-ı ma'bud-ı bi'l-hak Hazretleri'nin ismi şerifleriyle tilâvet-i Kur'ân'a bed' ederim.) (*Mevâkib*)

2. (**el-Hamdü**): *Ezelden ebede kadar mevcûd ve ma'lûm olmuş ve olacak ne kadar senâ ve sitâyîş varsa tamamen ve kâmilân (lillâh) esmâ ve sıfât-ı kemâliye ile mevsûf olan Hak sübhânehû ve teâlâya mahsustur. O zât-ı ecel ve a'lâ ki,*

²⁷ Tâhirü'l-Mevlevî, *a.g.m.*, s. 916.

²⁸ Tâhirü'l-Mevlevî, “Bir Cevap”, *İslam Yolu*, nr. 64, 22 Aralık 1949, s. 3.

²⁹ Tâhirü'l-Mevlevî, “Bir Cevap”, *İslam Yolu*, nr. 64, 22 Aralık 1949, s. 3.

³⁰ *Mihverü'l Ulûm*, 14 Şubat 1327/ 9 Rebiülevvel 1330 sy. 5, s. 79.

(**rabbi'l-âlemîn**) *melâike, cin, ins, vuhûş, tuyûr, sibâğ, hayvânât-ı berrîyye ve bahriyye ve sâirenin hâlık ve râzıkı, hâfız ve mürebbîsi ve umûr ve husûslarının müdebbiridir.*

(Ezelden tâ ebede dek cümle olmuş ve olacak hamd-ü senâ, tamam ve kemâliyle cemi âlemleri ki ins ve cin ve vuhûş ve tuyûr ve siba' ve sair hayvânât-ı berrî ve bahriyi yaratıcı ve besleyici ve işlerini tertip edici Allah-ı azimü'ş-şânadır.) (*Mevâkib*)

3. (**er-Rahmân**): *Fenây-ı âlemden sonra emvâtı ba's ile ikinci bir hayat ihsân eden (er-Rahîm) ve bi't-tahsîs âhirette mü'minlere ra'fet ve rahmetle muamele eyleyerek naîm-i câvidânîye mazhar buyuran hüdâvend-kerîmdir.*

(İfnâdan sonra tekrar âhirette vücut verici ve tekrar merhameten mü'minlere cennet ihsan edici.) (*Mevâkib*)

4. (**mâliki yevmi'd-dîn**): *Yevmü'l-cezânın sahip ve mâliki, yâhut o günün keyfe mâ yeşâ' mutasarrıfı, yâhut kullarının defter-i a'mâlini i'tâ hususunda hak geçirmeyerek ve galat vukûuna meydan vermeyerek hâfız ve nikhânî, yâhut yevmü'l-hısâb'ın kâdî-ı âdili ki esra' hısâb ve hakk ve adl ile ibâdi beyninde hükm idüb cezâlarının mürettibidir.*

(Mâlik ve hâkim-i yevm-i ceza ve kâdî-ı âdili mahkeme-i kübrâ ki ol günde kullarına hak üzre hükmedüb ceza ve mükafaatlarını vericidir.) (*Mevâkib*)

5. (**İyyâke na'büdü**): *İlâhî! Ancak sana ibâdet ederiz ki senden başkası müstehakk-ı ibâdet değildir. (ve iyyâke nesteîn): Ve tevfiğ-i ibâdet ve sâir husûsât-da münhasıran senden yardım dileriz.*

(Ancak sana ibadet ederiz ki senden gayri ibâdete layık müstahak yoktur ve ibadet ve sair havâycide hâssaten senden yardım ve inâyet talep ederiz.) (*Mevâkib*)

6. (**İhdine's-sırâta'l-müstakîm**): *Bizi akvâl, ef'âl ve ahvâlimizde enbiyâ ve evliyânın âzim olduğu tarik-ı müstakîme teslik eyle ki, o yol, ifrât tefrit ve ğulûv ve taksîr beyninde mütevassıt bir râh-ı savâbdır. Yâhut bizi tarik-ı müstakîm olan dîn-i İslâm ve sünen-i seniyye-i seyyidi'l-enâm aleyhi ve âlihi's-salâtüve's-selâmda sâbit-kadem eyle.*

Bu makamda ârif-i büzürg-vâr Hâce Ubeydullâh Ahrâr kaddese sırrahu'l-ğaffâr Hazretleri ber-vech-i âtî bir nükte beyân buyurmuşlardır: "Yâ Rabbi! Bize tarik-ı müstakîm-i irâe eyle. Yani muhabbet-i zâtîyyen ile müşerref kıl ki

kendimize ve senden gayri her şeye mukayyed olmaktan kurtulup tamamıyla senin giriftârın olalım. Senden gayrisini görmeyelim, bilmeyelim, hatıra getirmeyelim".

(Bizi i'tikâd ve ef'âl ve akvâl ve ahlâkımızda ifrât ve tefrît beyninde mütevassıt olan doğru yola hidâyet eyle. Ve dîn-i İslâm ve sünnet-i Seyyid-i Enâm aleyhi's-salâtü ve's-selâm olan sırât-ı müstakîmde bizi sâbit eyle. Hazret-i kutbu'l-ârifin gavsul'vâsılîn nâsıru'l-hak ve'd-dîn Hâce Ubeydullâh kaddesallâhu sırrahu'l-azîz bu manada bir nükte buyurmuşlardır ki : "Bize doğru yolu göster. Yani zâtının muhabbetiyle müşerref tut tâ kendümüzün ve gayrin iltifâtından âzâde olalım tamamen senin giriftârın olalım. Senden gayriyi bilmeyelim ve görmeyelim ve düşünmeyelim".) (*Mevâkib*)

7.(**Sırâtellezine en'amte aleyhim**): *Bizi, nübüvvet, risâlet, siddîkiyyet, şehâdet ve salâh-ı hâl nimetleriyle mütene'im, yâhut kabûl-i şeriat olan kemâl-i ni'met-i zâhire ve ittilâ-ı esrâr-ı hakikat bulunan cemâl-i ni'met-i bâtine ile muazzez ve mükerrerrem kıldığın mukarrabîn ve ebrârın tarîkine hidâyet eyle. (Gayri'l-mağdûbi aleyhim) : Ve kimselerin tarîkine değil ki kable'l-halk ilm-i ilâhinde mağdûb olup o sebeple küfürde ikdâm ve isrâr etmişler. Yâhut tâife-i yehûd gibi mü'ânide, mükâbere, katl-i enbiyâ, tahrîf-i kütüb misüllü ma'âsî ile kibel-i rabbâniyyenden dūçâr-ı gazab olmuşlardır. (ve le'd-dâllîn): O kimselerin yoluna da değil ki ba'de'l-vücûd turuk-ı muhtelif ve sübül-i münharifeye giderek yâhut nasârâ gibi Cenâb-ı Rûhullâh (a.s.) hakkında ifrât ve Hazret-i Habibullâh³¹ (s.a.v.) hakkında tefrit ederek bâdiye-i dalâlette kalmışlardır.*

(Ol kimesnelerin yolu ki anları kendü fazl ve ihsânınla nübüvvet ve risâlet ve velâyet ve siddîkiyyet ve şehâdet ve salâhiyyet ve zâhiren kabûl-i şeriat ve bâtunen ittilâ-ı esrâr-ı hakikat ni'metine neyl ile muazzez ve mükerrerrem kıldın. Onların tarîki değil ki onlar mukaddem senin ma'raz-ı gazabında bulunup küfre ikdâm eylemişler idi. Yâhut Yahûdilerin tarîki ki temerrüdleri sebebiyle mü'ânide ve mükâbere ve katl-i enbiyâ ve hark-ı kütüb eylemeleriyle üzerlerine hışm vâkı' olmuş idi. Ve onların tarîki dahî değil ki vücûda geldikten sonra turuk-ı muhtelifeye dūçâr olmuşlar. Yâhut nasârâ yolu ki şân-ı Hazret-i Mesîh'de ifrât ve bâb-ı Hazret-i Fahr-i Kâinât salevâtullâhi aleyhimâ ve selâmühû de tefrît vâsıtasıyla dalâlete düşmüşler idi Âmin). (*Mevâkib*)

³¹ Dizgi hatası nedeniyle "Ceybullâh" çıkmıştır.

“Kısm-ı Mahsûs - Tercüme-i Tefsir -i Hüseyinî'den Sûretü'l-Bakara”³²

Bismillâhirrahmânirrahîm

1.(**Elif, Lâm, Mîm**): *Hurûf-ı mukattaa'dan ve esrâr-ı Kur'âniyye'dendir ki herkes onlara müttalî değildir. Bazılar (Elif, lâm, mîm; Enellâh a'lemu mânâsı-nadır) demişlerdir ki bu sûrette "her şeyi herkesten en iyi bilen âlemü's-sır ve'l-hafıyyât benim" demek olur.*

2.(**Zâlikel-kitâbü**): *Cenâb-ı Hakk'ın kütüb-i mütekaddimedede inzâlini va'dettiği, yâhut kalem kudretiyle levh-i mahfûza tahrîr eylediği Kitâb-ı Azîm işte bu Kur'ân-ı Kerîm'dir. (lâ raybe fih): Bu Kitâb-ı Mukaddes'de hiç şek ve şüphe yoktur. Yani zuhûr-ı hücceti ve ve vuzûh-ı delâleti o mertebededir ki az bir teemmülle okuyan şek ve şüpheden kurtulur. (hüden): delil ve hâdîdir. (lil-müttekîn): O müttakiler ki bu Kitâb vasıtasıyla müntefi³³ olmuşlardır.*

(Bu Kitap'da yani Kur'ân'da kat'â şek ve şüphe yoktur ki Cenâb-ı Hakk'ın kütüb-i mütekaddimedede inzâliyle va'd eylediği kitâb-ı kâmidir. Müttakiler için yani kebâir ve fevâhişden sakınanlar için delil ve yol göstericidir.) (*Mevâkib*)

3. (**Ellezîne**): *O mü'minler ki sıdk-ı i'tikâd ile (yü'minûne) îmân ederler (bil-ğaybi) gaybe ki Hak Teâlâ Hazretleri, melâike, yevm-i kıyâmet ve müteallikâtıdır. Yâhut kendilerinden mestûr olan vahy-i ilâhîye inanırlar. Bazılar "Gayb: mü'minlerin îmân ettiği kazâ ve kaderdir." demişlerdir. (ve yûkîmûne's-salâte): Ve beş vakit namazı âdâb ve erkânına riâyetle kılarlar (ve mimmâ razaknâhüm) ve kendilerine ihsân ettiğimiz rızıklardan (yünfikûn) ehl ü iyâllerini, akraba ve komşularını ve sâir müstehak olanlara infâk ederler.*

(Ol kimesneler ki ğayba yani, Hakk Teâlâ'ya, meleklere ve kıyâmete ve kaza ve kadere görmeksizin inanırlar. Ve beş vakit namazı şerâit ve âdâbıyla edâ ederler ve onlara ihsân eylediğimiz rızıklardan ehl ü iyâl ve akraba ve komşularına ve sâir müstehaklara infâk nafaka verirler.) (*Mevâkib*)

4. (**Vellezîne**) *ve onlar ki (yü'minûne) îmân ederler (bimâ ünzile ileyke) Habîbim! Sana inzâl olunan Kur'ân-ı Kerîm'e (ve mâ ünzile min kablike) ve senden evvelki peygamberlere inzâl olunan suhuf, Tevrât, Zebûr, İncil gibi*

³² *Mihver'ül Ulûm*, 27 Rebiülahir 1330/2 Nisan 1328, sy. 7, s. 111-112.

³³ Dizgi hatası nedeniyle “mütnefi” çıkmıştır.

kütüb-ü âsmânîye (ve bil-âhırati) ve dâru'l-cezâ olan âhiretin vücûdına (hüm) o mü'minler (yûkînûn) kesb-i yakîn ederler.

(Ve ol kimesneler ki sana gönderilene yani Kur'ân'a ve senden mukaddem ki peygamberlere gönderilene yani Tevrât ve Zebur ve İncil ve suhuf-ı sâireye ve âhirete ki kıyâmete şüphesiz yakînen inanırlar.) (*Mevâkib*)

5. (Ülâike) *Bu evsâf ile muttasıf olan ehl-i îmân (alâ hüden mi'r-Rabbihim) Rablerinden hidâyet üzere dirler, yani tevfi k-i ilâhî ile râh-ı savâbı ve meslek-i müstetâbı bulmuşlardır. (ve ülâike hümü'l-müfli hûn) ve o mü'minler, ukubât-ı ikâbdan felâh ve necât bularak deracât-ı aliyyâta nâil olmuşlardır. (hüm) zamirinin îrâdı, felâhın mü'minlere ihtisâsına işârettir.*

Çû işân-râ tarîk-i rastkârîst

Sezâ-yı rastkârî rastkârîst

Meâli:

Mademki onlar tarîk-ı sîdka sâlik olmuşlardır.

Sâdıkların mükâfâtı da fevz ü necât bulmaktır.

Âyât-ı şerîfe-i mesbûka ehl-i İslâm ile (Abdullah b. Selâm) ve ashâbı gibi ehl-i Kitap hakkında şeref-nâzil olmuştur.

(Bu zikrolunan kimesneler Rab'leri celle şânehünün tevfi k u mededinden doğru yol üzere dirler ve ol gürûh ikâbdan felâh ve necât bulub deracât-ı sevâba nâil olmuşlardır. Bu geçen âyât-ı şerîfeler Ehl-i İslâm ve Ehl-i Kitap'dan Abdullah b. Selâm ve ashâbı radiyallâhu anhüm gibi mü'minler şânında vâriddir. Bu mü'minleri medihden sonra küffârın zemminde buyurur.) (*Mevâkib*)

6: (İnnellezîne): *Hakîkaten o kimseler ki müte'anniden (keferû) nûr-ı îmânı zulmet-i şîrk ile setr ettiler (sevâun aleyhim) onlara müsâvîdir (e enzer-tehüm em lem tünzirhüm) azâb-ı ilâhî ile onları inzâr ve tahfîf idüb itmeme k-le, yani o müşrikleri korkutsan da korkutmasan da (lâ yu'minûn) îmân etmezler.*

(Tahkîk ol kimesneler ki nûr-ı îmânı zulmet-i şîrk ile inad yüzünden setr eylediler. Sen onları azapla ihâfe eylemişsin yâhut eylememişsin beraberdir. Onlar îmân etmezler.) (*Mevâkib*)

7. (**Hatemallâhu**) *Cenâb-ı Hakk mühürlemiştir (alâ kulûbihim) onların kalplerine ki beyân-ı hakkı fehmetmeyeler (ve alâ sem'ihim) ve kulaklarına kelâm-ı savâbı işitmeyeler (ve alâ ebsârihim gışâveh) gözlerinde de tarîk-ı müstakîmi görmemeleri için perde vardır (ve lehum azâbun azîm) ve onlar için dünyada katl ve esâret, ukbâda zecr ve ukûbet gibi büyük azap vardır. Bu iki âyet-i celîlede Ebû Cehil ve maktûlîn-i gazve-i Bedr gibi küffâr ve müşrikîn hakkında³⁴ nüzûl olmuştur. Bunlardan sonraki on üç âyet de ehl-i nifâk hakkında vâridir ki onların mekkârlık ve hîlekarlık dolayısıyla olan cürümleri kâfirlerden eşeddir.*

(Allah azîmü'-şân onların kalpleri ve kulakları ve gözleri üzerine mühr vaz'ıyla perde çekmiştir ki râh-ı Hakkı fehmetmeyeler ve işitmeyeler ve görmiyeler. Ve onlar için azâb-ı azîm vardır ki dünyada katl ve esr ve ukbâda zecr ve kahr gibi. Denildi ki bu âyet Ebû Cehl ve maktûlân-ı rûz-ı Bedr gibi küffâr ve müşriklerin hakkındadır ki mevtleri küfr üzere olacağı ma'lûm-ı allâmü'l-guyûb idi.) (*Mevâkib*)

Sonuç

Tâhirü'l-Mevlevî, *Tefsîr-i Hüseyinî Tercümesi'*nde müellif Kâşifi'nin üsûlüne riâyet ederek belirli kelime grupları halinde yapılan tefsiri bir eksiltme ve ilâve yapmaksızın birebir tercüme etme yoluna gitmiştir. Tercümede devrik cümleler kullanmış, kırık mânâlar vermiş, bu da tercümenin rahat okunurluğunu ve akıcılığını bozmuştur. Ancak *Mevâhib-i Aliyye'*yede âyetler kelime kelime tefsir edilirken *Mevâkib* mütercimi İsmail Ferruh Efendi'nin Kâşifi'nin üslûbuna uymayıp âyetleri bir bütün olarak hülâsaten tercüme etmesine ve bazı nükteleri tercüme etmemesine binâen Tâhirü'l-Mevlevî'nin bu tercümeye giriştiğini göz önüne aldığımızda bunun bilinçli bir tercih olduğunu görürüz. Buna karşın İsmail Ferruh Efendi'nin tercümesi Kâşifi'nin tefsirinin birebir tercümesi değildir. O, tercümesi için *Mevâhib-i Aliyye'*yi esas almakla birlikte ihtiyaç duydukça diğer tefsirlerden de yararlanmış, kendince gereksiz gördüğü kısımları da tercümeyle dahil etmemiştir. Zîrâ tefsirlerin büyük çoğunlunun kelime kelime tefsir edildiğini, dolayısıyla bu tefsirlerin okunup anlaşılmasının halka oldukça zor geldiğini ifade eden İsmail Ferruh Efendi, Arapça ve Farsça

³⁴ Metinde “*halâdetrîz*” şeklinde okunabilecek bir kelime mevcut olup muhtemelen dizgi hatasından kaynaklanmaktadır ve öncesiyle uyumlu değildir. *Mevâkib*'de “hakkındadır” kelimesiyle karşılanmıştır.

bilmeyen halkın Kur'ân'ı rahat bir şekilde anlamalarına yardımcı olmak için Tâhirü'l-Mevlevî'nin aksine mananın güzel bir şekilde ifâde edildiği manevî/tefsîrî tercüme yapmıştır. *Mevâkib* bir tefsir tercümesi olmakla birlikte aynı zamanda içinde bir de meali barındırdığı için meal-tefsir tarzının da ilk örneklerinden biri olmuştur.

Her iki tercümenin dili de günümüz Türkçesi için ağır olmakla birlikte tercüme edildikleri zamana göre normaldir. Bununla birlikte *Mevâkib'de* tercüme ediliş gayesine muvâfık olarak daha sade bir üslup kullanılırken Tâhirü'l-Mevlevî kendinden yaklaşık bir asır önce yaşayan İsmail Ferruh Efendi'ye nazaran daha ağır ve ağıdalı bir üslûp kullanmış, Kanaatimizce bu durum, bir edebiyatçı olarak Tâhirü'l-Mevlevî'nin Fars dili ve edebiyâtı konusundaki uzmanlığının ve engin kelime haznesinin bir tezâhürü olsa gerektir. Bu çalışmamızda Tâhirü'l-Mevlevî'nin kayıp olarak bilinen tercümesinin mevcut kısa bir numunesini tanıtmaya çalıştık. Temennimiz tercümenin kayıp olan geri kalan kısmının da günün birinde gün yüzüne çıkmasıdır.

Kaynakça

- A. Bayram-M. Sadi Çöğenli, *Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu*, Atatürk Üniversitesi Basımevi, Erzurum 1978.
- Abay, Muhammed, "Osmanlı Döneminde Yazılan Tefsir ile İlgili Eserler Bibliyografyası", *Divan İlmî Araştırmalar*, sy. 6, İstanbul 1999, s. 298.
- Bayraktar, Mehmet, *Kutlu Müderris İdris-i Bitlisi*, İstanbul 2006.
- Bilmen, Ömer Nasûhi, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1973.
- Birişik, Abdülhamit, Osmanlıca Tefsir Tercüme ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifi'nin *Mevâhib-i Aliyye'si*, *İslâmî Araştırmalar*, XVII/1, Ankara 2004.
- Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333-1342.
- _____, *Osmanlılar Zamanında Yetişen Kırım Müellifleri*, İstanbul 1335.
- Derin, Süleyman, *Abdurrahman Sami'nin Hayatı, Eserleri ve Tefsîr-i Fatiha-i Şerife Risalesi* (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güngör, Zülfikar, Beyânü'l-Hak'dan: Mevlânâ Hüseyin Vâiz ve Tefsîr-i Hüseyinî, *Tasavvuf*, yıl 3, sy. 9, Temmuz-Aralık Ankara 2002.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, MEB Yay. İstanbul 1970.
- İsmail Ferruh Efendi *Tefsîr-i Mevâkib*, Şirket-i Sahâfiye-i Osmâniye Matbaası, İstanbul 1320 (*Tefsîr-i Tibyan* ile birlikte).
- Kahraman, Alim, "Tâhirülmevlevî", *DİA*, XXXIX, İstanbul 2010.
- Karaismailoğlu, Adnan, "Hüseyin Vâiz-i Kâşifi", *DİA*, XIX, İstanbul 1999.

Katip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zunûn*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.

Özcan, Abdülkadir, "İdris-i Bitlisi", *DİA*, İstanbul 1999, XXI, 485-488.

_____, "Ebülfazl Mehmed Efendi", *DİA*, İstanbul 1994, X, 356-357.

Süreyyâ, Mehmet, *Sicilli Osmânî*, İstanbul 1308-1315, I, 171-172.

Şentürk, Atilla, *Tahir'ül Mevlevi Hayatı ve Eserleri*, Nehir Yayınları; İstanbul 1991.

Tâhirü'l-Mevlevî, "Mevlânâ Hüseyin Vâiz ve Tefsir-i Hüseyinî", *Beyânü'l-Hak*, sy. 41, 21 Şaban 1327/24 Ağustos 1325, s. 916.

_____, "Bir Cevap", *İslam Yolu*, nr. 64, 22 Aralık 1949.

_____, "Kısm-ı Mahsûs-Tefsir-i Hüseyinî'den Süre-i Fâtîha Tercümesi", *Mihverü'l ulûm*, 14 Şubat 1327/ 9 Rebiülevvel 1330 sy. 5, s. 79.

_____, "Kısm-ı Mahsûs-Tercüme-i Tefsir -i Hüseyinî'den Sûretü'l-Bakara", *Mihverü'l ulûm*, 27 Rebiülahir 1330/2 Nisan 1328, sy. 7, s. 111-112.